

■ УДК [398.8:930.85](477.52)

А. В. Гурина, кандидат мистецтвознавства, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

І. А. Савченко, методист, Сумський обласний науково-методичний центр культури і мистецтв, м. Суми

МЕНЕДЖМЕНТ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ СУМЩИНИ

Аналізуються методи роботи фахівців Сумського науково-методичного центру культури і мистецтв, показано результати експедиційних досліджень пісенного фольклору та їх утілення в репродуктивних виконавських формах. Наголошується на важливості розуміння понять загальнонаціонального та регіонального пісенного стилів у фаховій роботі зі збереження унікальних етнічних надбань усної культури Сумщини. Зазначається, що актуалізованою формою опанування «живої» фольклорної традиції в сучасному українському соціумі є засвоєння виконавських особливостей місцевих співочих стилів. Увага зосереджена на співвідношенні творчості автентичних та репродуктивних виконавців.

Ключові слова: регіональний пісенний стиль, традиційна культура, виконавство.

А. В. Гурина, кандидат искусствоведения, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

И. А. Савченко, методист, Сумской областной научно-методический центр культуры и искусств, г. Сумы

МЕНЕДЖМЕНТ И АДМИНИСТРИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ СУМЩИНЫ

Анализируются методы работы специалистов Сумского научно-методического центра культуры и искусств, показано результаты экспедиционных исследований песенного фольклора и их воплощение в репродуктивных исполнительских формах. Акцентируется важность понимания понятий общенационального и регионального песенных стилей в профессиональной работе по сохранению уникального этнического наследия устной культуры Сумщины. Внимание сосредоточено на соотношении творчества аутентичных и репродуктивных исполнителей.

Ключевые слова: региональный песенный стиль, традиционная культура, исполнительство.

A. V. Hurina, Candidate of Art Criticism, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

I. A. Savchenko, Methodologist, Sumy Scientific and Methodological Centre of Arts and Culture, Sumy

MANAGEMENT AND ADMINISTRATION OF SOCIO-CULTURAL SECTOR IN SUMY REGIO

The methods of work of Sumy scientific and methodological centre of arts and culture are analyzed. The results of expeditionary folklore song research and their putting into practice in reproductive performing forms are shown. The authors emphasize the importance in understanding the concepts of national and local song styles in professional work to preserve the unique ethnic heritage of Sumy regional folklore culture. They point out that the actual form of exploration of the «live» folk traditions in modern Ukrainian society is the assimilation of performing peculiarity of local singing styles.

Key words: regional song style, traditional culture, performance.

У сучасних умовах життєдіяльності України заклади культури відіграють виняткову роль у збереженні етнічних традицій, пісенних стилів, а відтак у духовному збагаченні суспільства.

Відродження і збереження традиційних форм фольклору можуть бути результативними передусім завдяки вивченню регіональних пісенних стилів. Дослідження жанрової структури місцевої культури усної традиції, особливостей пісенного стилю та їх творче використання в мистецькій практиці необхідне для реалізації багатьох практичних завдань, без чого музична культура не може розвиватися повноцінно. Бережне ставлення до первинної основи культури протидіє процесам її нівеляції й уніфікації, сприяє розвитку етнічної музичної культури природним чином уже в нових соціально-історичних умовах. Необхідно розуміти, що поняття загальнонаціональний стиль стосовно пісенної культури усної традиції достатньо умовне, оскільки містить усе розмаїття співочих стилів, які функціонують у повсякденній практиці народу.

Українська музична культура багата регіональними народнопісенними традиціями, що свідчить про її значний духовний потенціал. Кожен з осередків культури вирізняється з-поміж інших своїми талантами, пісенними стилями, які формуються під впливом багатьох життєвих чинників, передусім — історії та природи краю. Регіональні традиції стали результатом багатівкової етнокультурної селекції на теренах України й трансформації культурних традицій сусідніх народів.

Усвідомлення необхідності регіонального підходу в дослідженні традиційної культури почалося ще в XIX ст. З другої половини XIX ст. формується професійний підхід, який презентує праця О. Серова «Музыка южнорусских песен» (1861) як вияв наукового осмислення фольклорного матеріалу. Українська народна пісня стає предметом вивчення багатьох видатних фольклористів — П. Сокальського, М. Лисенка, Ф. Колесси, С. Людкевича, К. Квітки. Наукова думка виробляє такий підхід до фольклорного матеріалу, який виявляв би його специфічні ознаки.

Уперше в науковій фольклористиці регіональний принцип у дослідженні народнопісенної культури сформували в наукових працях Ф. Колесса, С. Людкевич, О. Кольберг, К. Квітка. Детальне вивчення культури різних етнографічних регіонів України надало можливості Ф. Колесі дійти висновку про наявність різноманітних традицій у пісенній культурі українців. Осмисливши регіональну специфіку співу, вчений зазначив, що спосіб виконання пісні залежить від колективно вироблених і відшліфованих прийомів виконання, значною мірою й від індивідуальності виконавця.

Сумщина привертає увагу багатством традиційної духовної і матеріальної культури. Її невід'ємна складова народнопісенна творчість у багатоманітності груп і жанрів, яка «вросла» в життєвий простір досліджуваного регіону. Непроста геополітична ситуація Сумщини в різні періоди історії, зміна етнічних кордонів, міграційні процеси на цих землях, поліетнічність населення позначилися на традиційній народній культурі. Вивчення пісенного фольклору, що зафіксований багатьма збирачами і дослідниками краю, є нині актуальним.

Мета статті — ознайомити з методами й результатами роботи соціально-культурної установи — Сумського науково-методичного центру культури і мистецтв у сфері традиційної пісенної культури.

Актуалізованою формою освоєння «живої» фольклорної традиції в сучасному українському соціумі є засвоєння виконавських особливостей місцевих співочих стилів. Це можливо за умов дослідницької діяльності, що передбачає збирання пісенного матеріалу у фольклорних осередках, транскрипцію записаних пісень, їх етномузикологічний аналіз, а також реконструкцію обрядів.

Згідно з даними паспортизації, здійсненої останнім часом, у клубних закладах Сумської області працюють понад 170 фольклорних колективів, з яких 30 мають звання «народний». Кращі фольклорні колективи представляють свої творчі доробки в культурно-мистецьких заходах за межами області й України. На жаль,

спостерігається тенденція до скорочення чисельності фольклорних колективів, що спричинено зменшенням сільського населення, недостатньою матеріальною базою клубних закладів.

Фольклорно-пошукову роботу здійснюють фахівці Сумського обласного науково-методичного центру культури і мистецтв. У районних методичних центрах Сумщини комплектуються фонди аудіо- та відеозаписів пісенного фольклору, свят і обрядів, наприклад, у Путивльському, Ямпільському, Конотопському, Глухівському, Тростянецькому районах.

З метою поглибленого вивчення фольклорно-етнографічних особливостей Сумщини фахівці обласного науково-методичного центру, спільно з працівниками місцевих закладів культури, провели експедиційні дослідження 14 районів області, під час яких вивчалася історія заселення краю, збиралися матеріали про народні обряди, звичаї, побут населення. На фотоплівку зафіксовано предмети побуту минулого століття, фрагменти оздоблення одягу, зразки декоративно-ужиткового мистецтва тощо. Загалом в означених експедиціях обстежено 92 населені пункти, зібрано інформацію від 240 інформантів, записано зразки календарно-обрядових, родинно-обрядових та ліричних пісень. Записи пісенного фольклору здійснювалися від фольклорних колективів та окремих виконавців Бунякинського, Юр'євського, Линівського, Слоутського, Путивльського, сільських будинків культури, Глухівського, Шевченківського сільських клубів Шосткинського району. У процесі дослідження вивчалися умови та можливості створення дитячих фольклорних колективів, які могли б наслідувати співочі традиції свого регіону.

Усі матеріали фольклорно-етнографічних досліджень, обласного науково-методичного центру культури і мистецтв зберігаються на електронних носіях. Водночас здійснюється робота з поцифрування аудіозаписів минулих років, що зберігалися на магнітних стрічках.

Працівники відділу народної творчості Центру працюють над створенням електронного реєстру фонду ОНМЦКиМ. Нині до нього внесено результати польових досліджень, здійснених у Великописарівському, Білопільському, Буринському, Глухівському, Конотопському, Кролевецькому, Краснопільському, Липоводолинському, Охтирському, Путивльському, Роменському, Серединобудському, Шосткинському, Тростянецькому, Недригайлівському районах; триває опрацювання матеріалів з Ямпільського, Сумського та Лебединського районів. Під час складання реєстру як основу

використано методику та класифікаційні критерії, розроблені Проблемною науково-дослідною лабораторією музичної етнографії НМАУ ім. П. І. Чайковського.

У процесі польового обстеження на території області виявлено значну кількість компактних діалектних зон зі специфічними особливостями говірки, репертуару, музичного стилю, інших проявів нематеріальної та матеріальної народної культури. Серед них своєрідні стильові ареали, розташовані в басейнах річок Сейму, Десни, Есмані, Ворскли, Псла, Сули, а також яскраві культурні осередки в районах україно-російського порубіжжя: басейні Ворсклиці (Тростянецький, Краснопільський р-ни), півночі області — згідно з історико-етнографічними даними територія проживання литвинів (Серединобудський, частково Шосткинський, Ямпільський р-ни) та в межиріччі Сейму-Клевені (Путивльський р-н), де збереглися залишки традиційної культури горнів — етнографічної групи, котра, на думку дослідників, має спадкоємні зв'язки з населенням прадавньої Сіверщини. Формування таких різностильових осередків зумовлене історико-географічними умовами культурного розвитку Сумщини: міжетнічні (Україна Росія) та міжрегіональні (Полісся — Наддніпрянщина — Слобожанщина) контакти сприяли, з одного боку, формуванню яскравих локальних традицій (у часи розквіту та піднесення), з іншого в умовах загального згасання призводять до нівелювання діалектної специфіки, уніфікації стилю. Тому їх достеменно вивчення та збереження (в живому функціонуванні або хоча б в архівних аудіо- та відеодокументах) є невідкладними.

Планові обстеження ОНМЦКиМ дозволяють зрозуміти загальний стан традиційної культури району та вибірково зафіксувати на апаратуру фольклорних зразків у виконанні функціонуючих клубних самодіяльних колективів, іноді сусідських гуртів та окремих виконавців. Головно через обмеженість у часі вони не мають можливості вичерпно зібрати всю етнографічну інформацію та записати пісенні зразки архаїчних жанрів від людей найстаршого віку, котрі нині є останніми аутентичними виконавцями традиційного репертуару та репрезентантами виконавського стилю, але потребують копіткої роботи, певного психологічного настрою для відновлення в пам'яті необхідної інформації.

З метою популяризації нематеріальної культурної спадщини Сумщини обласний науково-методичний центр культури і мистецтв підготував збірники, які містять стислий опис народних одягу, говірок, обрядів, звичаїв, тексти пісень та компакт-диски

записів кращих зразків обрядового фольклору та побутової лірики регіону на основі матеріалів польових досліджень у районах: Великописарівському — «Дзвеніла пісня довкола Вольного-міста» (2006), Краснопільському та Тростянецькому «Нам рушничок даний шовком перетканий» (2007), Роменському «За вгорою рутам'ята» (2008), Липоводолинському «Ой верніться ж, літа мої» (2009), Недригайлівському «Та й зацвіти, виноград, красно» (2010). Здійснюється підготовка збірки за матеріалами досліджень у Буринському районі.

Спільно з редакцією обласної державної телерадіокомпанії створено дві радіопередачі на основі матеріалів фольклорних досліджень у Ямпільському районі «3 фольклорних джерел Ямпільщини», яка вийшла в ефір у січні 2012 р., та матеріалів фольклорних досліджень у Білопільському районі «Духовна спадщина Білопільщини», (транслявалася в грудні 2012 р.). У передачах звучали обрядові пісні у виконанні колективів, окремих виконавців автентичного фольклору Ямпільського та Білопільського районів.

Підготовлено збірку «Пісенне поле Лукерії Кошелевої», однієї з найталановитіших носіїв традиційної культури горнів: буклет, компакт-диск записів пісенного фольклору, списки матеріалів щодо діяльності Л. А. Кошелевої. За матеріалами фольклорних досліджень у Сумському районі видано збірку «В чистім полі, в широкім роздоллі», що містить інформацію щодо народних звичаїв, традицій краю та компакт-диск записів пісенного фольклору у виконанні автентичних фольклорних гуртів.

Своєрідною візитівкою Путивльщини є унікальний пісенний фольклор «горюнів», що зберігся завдяки творчості місцевої берегині народної пісенності — Лукерії Кошелевої та фольклорного ансамблю «Горюночка» (с. Линове). Самобутність, діалектна особливість вимови, мелодійність і темброва своєрідність вирізняють його від інших співочих стилів Сумщини. Виконавці фольклорного колективу с. Линове активно репрезентують свою пісенну культуру. Саме завдяки фольклору «горюнів» колектив став знаменитим. З учасниками колективу прагнули зустрітися численні фольклористи та етнографи, професійні й аматорські колективи, науковці та пересічні шанувальники етнічної культури.

Вагомий внесок у збереження та популяризацію традиційної культури «горюнів» (етнічна група населення з Сіверщини) здійснили керівники колективу Марфа Ареф'ївна Толстошеева, а пізніше її донька Лукерія Андріївна Кошелева, яка нині є однією

з небагатьох автентичних виконавиць і зберігачем горюнівської традиції.

Співає Лукерія Андріївна майже 60 років. У складі фольклорного колективу вона брала участь у районних та обласних культурно-мистецьких заходах. Разом з учасниками колективу пропагувала на сцені і в побуті традиційні звичаї, обряди та пісні місцевого населення — «горюнів», що, згідно з висновками науковців, мають спадкові зв'язки з культурою давньоруських часів і донині зберігають її особливості (мовний діалект, виконавський стиль).

У 2003 р. Лукерія Андріївна очолила фольклорний гурт в оновленому складі та наполегливо працювала з молодими виконавцями над місцевим репертуаром і виконавським стилем. Незважаючи на поважний вік, носій традиції Лукерія Кошелева багато співає в концертах на Путивльщині й в інших регіонах. Так, починаючи з 2000 р., виконавиця репрезентує старовинні пісні, спілкується з митцями, науковцями, аматорами, розповідає про народні звичаї й обряди, ділиться секретами автентичного виконавства під час щорічного фестивалю мистецтв «Золотая кувшинка» в Путивлі.

У 2009 р. Лукерія Кошелева й ансамбль «Горюночка» Лінівського сільського клубу взяли участь у VII всеукраїнській виставці-ярмарку «Українське село запрошує» в Національному музеї народної архітектури та побуту НАН України, де презентували мистецтво і побут рідного краю. У серпні 2009 р. Лукерія Андріївна представила пісенний фольклор Путивльщини на всеукраїнському конкурсі автентичного солоспіву в межах міжнародного літературного свята «Лесині джерела» у Новоград-Волинському Житомирської області, за що нагороджена премією. Разом з фольклорним ансамблем «Горюночка» цього ж року взяла участь у зйомках телевізійного проекту Першого Національного телеканалу України «Фольк-м'юзик».

У 2010 р. в Національному центрі народної культури «Музей Івана Гончара» в Києві, разом з Київськими фольклорними гуртами «Божичі» та «Михайлове чудо», презентувала Путивльський фестиваль мистецтв «Золотая кувшинка».

Фахівці Сумського обласного науково-методичного центру культури і мистецтв зафіксували від співачки понад 80 найдавніших зразків пісенного фольклору, а також інформацію щодо побутування в с. Линове народних обрядів та звичаїв.

Лукерія Андріївна передає свої знання традиції молодому поколінню. Завдяки її зусиллям відроджено фольклорний ансамбль «Горюночка» Лінівського сільського клубу в новому складі. Пісні

й обряди, збережені співачкою, вивчають, відтворюють та популяризують неодноразові переможці всеукраїнських та міжнародних конкурсів фольклорний ансамбль «Ярославна» Путивльського районного будинку культури, зразковий фольклорний ансамбль «Джерельце» Путивльського центру позашкільної роботи.

«Горюнівські» пісні виконують: фольклорний ансамбль «Серпанок» Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, фольклорний пошуково-дослідницький гурт «Витоки» Сумського обласного науково-методичного центру культури і мистецтв, фольклорні гурти з Києва «Михайлове чудо» та «Гуртоправці». Навіть найвідоміший колектив «Древо» Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського має в репертуарі «горюнівські» пісні.

У хоровій культурі України діяльність репродуктивних (вторинних) фольклорних ансамблів — це своєрідне віддзеркалення автентичних (первинних) співочих традицій у міському середовищі. Мистецька діяльність репродуктивних колективів є виявом важливої тенденції в сучасному музичному мистецтві. В умовах поступового згасання традиційної культури ці колективи відроджують інтерес до конкретного регіонального пісенного стилю, зберігають його звуковий образ в умовах цивілізованого міського середовища

У Сумській області налічується понад 20 дитячих фольклорних колективів, робота яких безпосередньо пов'язана зі збереженням народнопісенних національних традицій. Виховання учасників фольклорних ансамблів орієнтується передусім на фольклор рідного краю.

Дитячий фольклорний ансамбль «Ярославна» Путивльського районного будинку культури, створений у 1992 р., є зберігачем пісенних скарбів Сумщини. Керівник колективу — заслужений працівник культури України О. Червяцова. Щороку під час літніх канікул усім колективом діти беруть участь у фольклорно-етнографічних експедиціях. Досліджено традиції Линового, Ширяєвого, Нової Слободи й інших сіл Путивльського району, здавна заселених «горюнами». Виконавці пісень рідного краю мають зафіксувати інформацію щодо народних свят, обрядів, обрядових пісень, предметів побуту. Такий фольклорний матеріал завжди використовується в репертуарі колективу, поширюється в районі, області, Україні.

«Ярославна» лауреат обласного туру всеукраїнського огляду народної творчості, присвяченого 10-річчю незалежності України,

учасник півфіналу телевізійного конкурсу «Ранкова зірка», лауреат всеукраїнського фестивалю «Кролевецькі рушники» (2001); лауреат всеукраїнського фестивалю художньої творчості серед вищих і середніх навчальних закладів сільськогосподарського профілю «Софіївські зорі» (2005); учасник міжнародного свята літератури і мистецтва «Лесині джерела» в м. Новоград-Волинський Житомирської області, численних обласних та районних культурно-мистецьких заходів.

Отже, можна констатувати, що фольклор Сумщини є значимою частиною етнічної культури України. Своєрідність традиційної культури Сумщини визначається прикордонним розташуванням регіону й історичними умовами заселення території краю. Пісенний фольклор Сумщини досліджували численні збирачі й науковці починаючи з XIX ст.

Наприкінці XX — початку XXI ст. до справи дослідження і збереження традиційної культури Сумщини долучився й обласний науково-методичний центр культури і мистецтв. Підсумком роботи методистів стали збірники за матеріалами польових досліджень, які містять стислий опис народного одягу, говірок, обрядів, звичаїв, тексти пісенного фольклору та компакт-диски пісенних зразків обрядового фольклору й пісенної лірики регіону. Методисти Сумського НМЦКіМ з повагою і професійною зацікавленістю спілкуються з місцевими носіями традицій, однією з котрих є Лукерія Кошелева.

Нині традиційний пісенний фольклор утілюється і в репродуктивних формах. В області працюють двадцять дитячих і молодіжних фольклорних колективів, одним із важливих аспектів творчого процесу яких є фольклорно-пошукова експедиція. Фольклорна експедиція надає можливості безпосереднього спілкування з живими носіями народних традицій. Спостереження за ними в побуті, вивчення манери поведінки під час співу, обрядів, народних танців, сприймання «живої» мови сприяють накопиченню інформації, здобуттю необхідних знань та набуттю співочих навичок.

Фахівці НМЦКіМ продовжують вивчення осередків етнічної культури краю, координують діяльність репродуктивних ансамблів стосовно використання місцевого пісенного репертуару, сприяють співпраці автентичних і репродуктивних виконавців.

Список використаних джерел

1. Вертій О. Народнопісенні звичаї Сумщини / О.Вертій // Народна творчість та етнографія. — 2005. — № 5. — С. 118–120.

2. Гончаренко О. Фольклористичні шляхи Сумщини / О. Гончаренко // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. пр. — Суми : КНЛУ, НМАУ, Сум ДПУ. — 2007. — Вип. 32. — С. 22–28.
3. Дубравіна В. Фольклорні скарби Сумщини / В. Дубравіна // Музика. — 1996. — № 6. — С. 26–27.
4. Іваницький А. Українська музична фольклористика: Методологія і методика / А. Іваницький. — Київ : Заповіт, 1997. — 392 с.
5. Свята та обряди Середино-Будського району (за матеріалами фольклорної експедиції) / [упоряд. Т. Коршак]. — Суми : ОНМЦНТ і КОР, 1992. — 20 с.
6. Сикорський А. Село Линово и его обитатели / А. Сикорський // Панорама. — 2010. — № 29.
7. Там плавало два лебедики. Традиційна культура Буринщини / [упоряд. Н. Єфіменко]. — Суми : СОНМЦК і М, 2009. — 46 с.

References

1. Vertii O. Narodnypisenni zvychai Sumshchyny / O.Vertii // Narodna tvorchist ta etnohrafia. — 2005. — № 5. — S. 118-120.
2. Honcharenko O. Folklorystychni shliakhy Sumshchyny / O. Honcharenko // Teoretychni pytannia kultury, osvity ta vykhovannia: zb. nauk. prats. — Sumy : KNLU, NMAU, Sum DPU. — 2007. — Vyp. 32. — S. 22–28.
3. Dubravina V. Folklorni skarby Sumshchyny / V. Dubravina // Muzyka. — 1996. — № 6. — S. 26–27.
4. Ivanytskyi A. Ukrainaska muzychna folklorystyka: Metodolohiia i metodyka / A. Ivanytskyi. — Kyiv : Zapovit, 1997. — 392 s.
5. Sviata ta obriady Seredyno-Budskoho raionu (za materialamy folklornoi ekspedytsii) / [uporiad. T. Korshak]. — Sumy : ONMTsNT i KOR, 1992. — 20 s.
6. Sikorskii A. Selo Linovo i ego obitateli / A. Sykorskyi // Panorama. — 2010. — № 29.
7. Tam plavalo dva lebedyky. Tradytiina kultura Buryynshchyny / [uporiad. N. Yefimenko]. — Sumy : SONMTsK i M, 2009. — 46 s.

■ UDC [398.8:930.85](477.52)

Hurina A. V., Candidate of Art Criticism, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

Savchenko I. A., Methodologist, Sumy Scientific and Methodological Centre of Arts and Culture, Sumy

MANAGEMENT AND ADMINISTRATION OF SOCIO-CULTURAL SECTOR IN SUMY REGION

Purpose. The aim of the research is to highlight the particular experience and the working methods of Sumy scientific and methodological center of arts and culture. In the present-day Ukraine cultural

institutions play a crucial role in preserving ethnic traditions, local song styles, and therefore in the spiritual enrichment of society.

Research methodology. The research methodology is based on the works of regional folklore in the scientific approach to the study of folk-culture. This method is formed in the works of Ukrainian scientists: F. Kolessa, S. Lyudkevych, K. Kvitko.

Results. Expeditionary researches in 14 districts have been undertaken by the specialists of the scientific and methodical center, they have examined 92 localities. They recorded folk songs, local rituals and customs. An electronic register of field research on materials of Belopolsky, Akhtyrsky, Putivl, Lebedinsky areas has been created. They have identified the compact dialectal zones with specific accent peculiarities, music style. Collections of songs have been published. Folklore treasures of Sumy region have sounded on the radio. In the region there are 140 reproductive groups. They sing the unique «horyuniv's'ki» songs in the ensembles «Serpanok», «Vytoky» (Sumy), «Drevo», «Mykhaylove chudo», «Hurtopravtsi» (Kyiv). Local folk singing is performed by children's groups of Sumy region.

Novelty. An integrated approach to the study of management and administration of social and cultural sector of Sumy region has been applied.

The practical significance. The article can be useful for specialists of other scientific and methodological centres of culture and arts of Ukraine, to anyone interested in the traditional culture of Ukraine.

Key words: regional song style, traditional culture, performance.

Надійшла до редколегії 019.05.2015 р.